

JAHONDA INTELLEKTUAL MULKNING INNOVATSION RIVOJLANISHI KO'RSATKICHI VA AHAMIYATI

Annotatsiya: Ushbu maqolada XXI asrda jahon innovatsion iqtisodiyotining asosi sifatida intellektual mulkka qiziqish ortganini sezilarli darajada ko'rishimiz mumkin. Taqdim etilgan ko'rsatkichlar shuni ko'rsatadiki, turli davlatlar iqtisodiyotining innovatsion rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omili bu intellektual mulkdir. Maqolada iqtisodiy o'sish darajasi va sifati innovatsion faoliyatning sur'ati va ko'lamiga, ilmiy va texnologik rivojlanish jarayoniga jalb qilish darajasiga bog'liqligi ko'rsatib o'tilgan. Mamlakatlar tomonidan intellektual mulk va innovatsion rivojlanish sohasida erishilgan natijalari qayd etilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiyalar, modernizatsiya, intellektual mulkni tijoratlashtirish, qonunni o'zgartirish, raqamli bozor.

Eshmuratova Iroda Shuxrat qizi
Магистр Гулистанского государственного университета

Аннотация: В данной статье мы видим значительный рост интереса к интеллектуальной собственности как основе мировой инновационной экономики в XXI веке. Представленные показатели свидетельствуют о том, что интеллектуальная собственность является фактором, влияющим на инновационное развитие экономик различных стран. В статье показано, что уровень и качество экономического роста зависят от темпов и масштабов инновационной деятельности, уровня вовлеченности в процесс научно-технического развития. Были отмечены результаты, достигнутые странами в сфере интеллектуальной собственности и инновационного развития.

Ключевые слова: инновации, модернизация, коммерциализация интеллектуальной собственности, изменение закона, цифрового рынка.

Eshmuratova Iroda Shuxrat qizi
Gulistan State University master's student

Annotatsiya: In this article, we can see a significant increase in interest in intellectual property as the basis of the world innovative economy in the 21st century. The presented indicators show that intellectual property is a factor influencing the innovative development of the economies of different countries. The article shows that the level and quality of economic growth depend on the pace and scope of innovative activity, the level of involvement in the process of scientific and technological development. The results achieved by countries in the field of intellectual property and innovative development are noted.

Key words: innovation, modernization, commercialization of intellectual property, change of law, digital market.

Kirish. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, bir mamlakat iqtisodiyotining barqaror va uzoq muddatli rivojlanishi nafaqat uning resurs imkoniyatlariga, balki innovatsiyalarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish qobiliyatiga bog'liq. Innovatsiyalar tufayli fan bevosita ishlab chiqaruvchi kuchga aylanadi, nomoddiy aktivlar shaklidagi innovatsiyalar esa davlat iqtisodiy rivojlanishining asosiy kapitaliga aylanadi. Shu bois intellektual mulk institutini tubdan o'rganish muhim va ahamiyatga ega bo'lib, u intellektual mehnat mahsulotlarini shakllantirish va aylanish normalari, munosabatlari, mexanizmlari va jarayonlari majmui sifatida tushuniladi. Ushbu institut doirasida innovatsiyalar intellektual faoliyat natijalarini intellektual mulk ob'ektlariga aylantirish orqali qayta ishlab chiqariladi.

Uning tahlili intellektual faoliyat sohasini o'rganish va "yangi" innovatsion iqtisodiyotda birinchi o'ringa chiqadigan intellektual mahsulotni yaratishni o'z ichiga oladi.

Ma'lumki, zamonaviy dunyoda davlatning "yashovchanligi", so'zning keng ma'nosida, asosan, uning raqobatbardoshligini ta'minlashga bog'liq [1]. O'z navbatida, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning jahon darajasini saqlamasdan turib, raqobatbardoshlikni ta'minlash mumkin emas. Bu doimiy va ortib borayotgan innovatsiyalar oqimini saqlab qolish zarurligini anglatadi (asosan texnik), bugungi kunda bu "innovatsiya" atamasi deb ataladi. Ko'p jihatdan, bunday innovatsiyalar intellektual faoliyat natijalaridan boshqa narsa emas.

Asosiy qism va natijalar. Intellektual mulkning jahon xo'jaligining mustaqil tarmog'i sifatida vujudga kelishi (XVIII—XIX asrlar) qonuniy ravishda ushbu davrda yetakchi mamlakatlarda imtiyozlar, patentlash, mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi milliy qonunlarning qabul qilinishi bilan bog'liq. Iqtisodiyotni rivojlantirishda milliy maqsadlarga e'tibor qaratgan holda, ko'plab mamlakatlar intellektual mulk sohasini strategik rejalashtirishning mustaqil ob'ekti sifatida ko'rib chiqmoqda. Tadqiqot maqsadlari uchun BIMT reytingining yetakchi mamlakatlari: AQSh, Xitoy, Yaponiya, Avstriya, Hindiston kabi patent faolligining barqaror o'sishini ko'rsatuvchi yetakchi mamlakatlarning intellektual tadqiqotlarni rivojlantirish sohasidagi strategiyalarini amalga oshirish tajribasi umumlashtirildi. Xitoy amaliyoti

alohida e'tiborga loyiqdir [2]. 2012 yildan 2021 yilgacha Xitoy Global Innovatsiyalar indeksi reytingida 34-o'rindan 11- o'ringa ko'tarildi, Xitoy innovatsion mamlakatlardan biriga aylandi. Xitoy o'zining tezyurar temir yo'llari, 5G tarmoqlari va boshqa ko'p narsalarni qurish bilan dunyoda yetakchi o'rinni egallab turibdi va boshqariladigan kosmik parvozlar va Marsni tadqiq qilish sohasida katta yutuqlarga erishildi. Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, Xitoy iqtisodiyoti yalpi ichki mahsulot (13,407 trillion dollar) bo'yicha dunyoda ikkinchi o'rinda turadi [3].

Singapurning mamlakatning innovatsion rivojlanishi va kelajak iqtisodiyotini ta'minlash uchun asos sifatida IP Hub yaratish bo'yicha ulkan strategik maqsadlari iqtisodiyotning yetarli darajada yuqori innovatsiya darajasiga erishish bilan izohlanadi. 2013-yilda Singapur hukumati mamlakatning Osiyodagi global IP markaziga aylanishiga yordam beradigan 10 yillik rejani e'lon qildi. IP Hub bosh rejasi Singapurda biznes va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun xalqaro darajada faoliyatni kengaytirish orqali taqdim etilgan imkoniyatlardan foydalanishga qaratilgan [4]. O'tgan o'n yilliklar davomida Hindiston uchinchi dunyoning qoloq mamlakatidan raqamli iqtisodiyotning global lokomotiviga aylandi. Bugungi kunda ko'plab xalqaro kompaniyalar mahalliy bozorda katta imkoniyatlarni ko'rmoqda. Hindiston iqtisodiyoti umuman olganda erkin va yuqori raqobatbardoshdir, ayniqsa boshqa rivojlanayotgan mamlakatlar oldida. 2013-yilda biznes yuritish qulayligi reytingida 142-o'rinni egallagan bo'lsa, 2021-yilga kelib Gretsiya va Janubiy Afrika kabi davlatlarni ortda qoldirib, 63-o'ringa ko'tarildi. Bugungi kunda milliy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan IT sohasi. Bozorning umumiy hajmi 191 milliard dollarni tashkil etadi va YaIMning taxminan 10 foizini tashkil qiladi. Hindiston global IT xizmatlari outsorsing bozorining 55 foizini tashkil qiladi. 1990-yillarda ko'plab xalqaro kompaniyalar ishchi kuchini tejash maqsadida o'z ofislarini bu yerga ko'chirishni boshladilar [3, 5].

Ushbu ish doirasida INSEAD xalqaro biznes maktabi [3] bo'yicha hisoblangan Global innovatsiyalar indeksini innovatsion faollik ko'rsatkichlari tarkibiga kiritish maqsadga muvofiq ko'rinadi. Global Innovatsiyalar indeksi 2022 davom etayotgan COVID-19 pandemiyasi, mehnat unumdorligi o'sishining sekinlashishi va boshqa dolzarb muammolar kontekstida innovatsiyalar sohasidagi so'nggi global

tendentsiyalarni tahlil qiladi. Mualliflar 132 ga yaqin iqtisodiyotning innovatsion faoliyati samaradorligini baholab, ularning tegishli sohadagi kuchli va zaif tomonlarini qayd etib, innovatsiyalar bo'yicha dunyoning eng ilg'or mamlakatlarini aniqladilar.

2022-yilda Shveysariya o'n ikkinchi marta dunyodagi eng innovatsion mamlakatlar va hududlar reytingida birinchi o'rinni egalladi, undan keyin Amerika Qo'shma Shtatlari, Shvetsiya, Buyuk Britaniya va Niderlandiya. Xitoy kuchli o'nlikka yaqinlashmoqda, Turkiya va Hindiston esa innovatsion rivojlanish bo'yicha birinchi marta 40 yetakchi davlatlar qatoriga kiradi.

1-jadval.

Innovatsiyalar indeksi 2022 bo'yicha dunyo mamlakatlari reytingi

2022-yil egallagan o'rni	Davlatlar	2021-yil egallagan o'rni
1.	Shveysariya	1
2.	AQSH	3
3.	Shvetsiya	2
4.	Birlashgan Qirollik	4
5.	Niderlandiya	6
6.	Koreya Respublikasi	5
7.	Singapur	8

30 dan ortiq mamlakatlar 2014-2022 yillar davomida tadqiqot xarajatlarini oshirdi. Keng tarqalgan globallashuv sharoitida eng qiyin muammolardan biri 2014 va 2020 yillar oralig'ida ko'pgina mintaqalarda tadqiqot xarajatlari oshgan bo'lsa-da, 80% mamlakatlar hali ham yalpi ichki mahsulotning 1% dan kamrog'ini ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflaydi.

2-jadval.

Dunyoning ayrim mamlakatlarida ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflangan xarajatlar darajasi

Mamlakatlar	Yillar bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishlariga (YaIMga nisbatan %da)		
	2013-yil	2016-yil	2020-yil
Avstriya	2.95	3.13	3.2
Buyuk Britaniya	1.64	1.68	1.72
Germaniya	2.82	2.92	3.1
Isroil	4.09	4.51	5.4

Hindiston	0.71	0.67	0.65
Xitoy	2.0	2.12	2.19

G20 mamlakatlari hali ham tadqiqot xarajatlari, tadqiqotchilar, nashrlar va patentlarning o'ndan to'qqiz qismini tashkil qiladi. Covid-19 pandemiyasidan so'ng, ko'plab mamlakatlarda YaIMning pasayishi natijasida tadqiqot xarajatlari YaIMdagi ulush sifatida mexanik o'sishni ko'rishi mumkin. Mamlakatlar tadqiqotga pul ko'rinishida barqaror investitsiyalarni saqlab qoladimi yoki yo'qligini ko'rish kerak [3, 5, 6].

Xulosa. Zamonaviy sharoitda amaliyotda qo'llanilishi va keng tarqalishi intellektual mulk ob'ektlari shaklida rasmiylashtirilgan ilmiy-texnikaviy va ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalari har qanday mamlakat iqtisodiy rivojlanishining zaruriy omili hisoblanadi. Hozirgi vaqtda innovatsion faoliyatning dolzarbligi sezilarli darajada oshdi va mamlakatlarning dunyoning iqtisodiy va siyosiy xaritasidagi o'rnini belgilab beradi. Zamonaviy jamiyatda fan va texnika sohasidagi yutuqlar davlatlarning iqtisodiy o'sish dinamikasini, mahsulot va xizmatlarning raqobatbardoshlik darajasini, jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashuv darajasini aniqlay boshladi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, bilimga asoslangan iqtisodiyot uchun innovatsiyalardan boshqa rivojlanish yo'li yo'q. Ishlab chiqarish, bandlik, investisiya va tashqi savdo aylanmasining o'sishining asosiy omillari yangi mahsulotlar, xizmatlar, texnologik jarayonlarni yaratish, joriy etish va keng yoyishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Helpman E. Innovatsiya, taqlid va intellektual mulk huquqlari. Iqtisodiy tadqiqotlar milliy byurosi; 1992.
2. Abrami R.M, Kirby W.C, McFarlan FW. Nima uchun Xitoy innovatsiya qila olmaydi: Va bu borada nima qilyapti?,2014;107-111
3. Global innovatsiyalar indeksi, 2022.

4. Uilyamson P.J, Yin E. Tezlashtirilgan innovatsiya: Xitoydan yangi muammo, 2022
5. BMT Iqtisodiy va ijtimoiy masalalar bo'yicha statistika departamenti. SDG ko'rsatkichlari ma'lumotlar bazasi. <https://unstats.un.org/sdgs/> saytidan olish mumkin
6. Vladlena Lisenco, [Intellectual property in the innovative development of the world economy](#),2024
7. <http://www.intelproplaw.com/> – intellektual mulk huquqi server.
8. <https://abounaja.com/blog/protect-intellectual-property– BBA> intellektual mulkni himoya qilish rasmiy sayti.
9. M.Isakov.Innovatsion iqtisodiyot — o'quv-uslubiy qo'llanma.N.:Namangan muhandislik-qurilish instituti, 2023-yil.